

Anayasa ve Devletin Sınırlanması*

Atilla Yayla

Prof. Dr. | İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı

liberal düşünce, Sayı 66, Bahar 2012, s. 9-11

Bazen devletin bir teknik aygıt olduğu, olması gerektiği iddia edilir. Varlığının ve faaliyetlerinin teknik yanları da bulunmakla beraber, devlet, özünde, siyasî bir organizasyondur. Bu yüzden, her devlet, kaçınılmaz olarak, bir siyasî felsefeye dayanır. Felsefesi, devletin, başka nitelikleri yanında, anayasacılıkla ilişkisini ve anayasasının niteliklerini de belirler.

Her siyasî felsefe şu üç soruya cevap arar: 1) Devletin varlığı meşrulaştırılabilir mi; meşrulaştırılabilirse bu nasıl yapılabilir? 2) Var olacaksa, devlet hangi formatta yapılmalıdır? 3) Devletin hangi faaliyetlerine müsaade edilebilir, edilmelidir? Devletin varlığını gayri meşru ve gereksiz gören bireyci ve toplumcu anarşist felsefe için ilk soru anlamsız olduğu için diğer sorular da düşer. Gerçi, toplumcu anarşist felsefe birey fikrini ve bilhassa özel mülkiyeti reddettiği için devletin varlığına karşıtlığı çelişik ve temelsizdir, ama bu bir başka tartışmanın konusudur. Anarşizm dışında kalan siyasî teorilerin tamamı devletin gerekli olduğunu kabul eder. Ancak, bu teorilerin (muhafazakârlık, sosyal demokrasi, liberalizm, sosyalizm, faşizm, nasyonal sosyalizm, din devleti taraftarlığı, liberteryenizm) devleti meşrulaştırma biçimleri ve dolayısıyla devlete biçtikleri roller farklıdır.

İdeoloji olarak da etiketleyebileceğimiz bu siyasî felsefelerin öngördüğü devleti, onların toplum, düzen, adâlet anlayışları şekillendirir. Biz düzen kav-

* Bu yazı *Zaman* gazetesinde 13 Mayıs 2011 tarihinde yayınlanmıştır.

ramından hareket edelim. Toplumsal düzen nasıl doğar, devletin bundaki rolü nedir, ne olmalıdır? Hume-Smith-Menger-Hayek geleneği açısından yaklaşınca şunu söylemek gerekir: Toplumsal düzen, bireyleri, ne zaman nasıl davranmaları gerektiği ve davranışlarının muhtemel sonuçlarının ne olacağı konusunda bilgilendiren-yönlendiren kurallara dayanan bir toplumsal ortamdır. Toplumsal düzen belirli bir iradenin tasarımı olmadan doğar ve her dâim kendini tazeleyerek yaşamaya devam eder. Sabit ve tek bir amaçlar ve değerler hiyerarşisine dayanmaz. Sözünü ettiğim bu geleneğin sosyal düzen kavrayışı, paralel ekoller tarafından da aşağı yukarı aynen kabul edilir. Bu düzenin ortaya çıkışında aklın rolüyle ilgili tartışmalar, düzenin kendisinin varlığının reddi noktasına ulaşmaz. Kısaca, insanlar sosyal düzenler “kurarlar” ve sosyal düzenler içinde yaşarlar. Başka türlü olması düşünülemez.

Ancak, karşımıza çıkan tek düzen türü sosyal düzen değil; bir de siyasî düzen var. Bunu bazen sivil toplum-siyasî toplum dikotomisiyle ifade ederiz. Siyasî felsefelerin (ideolojilerin) anayasacılığa bakışı işte bu dikotomi karşısında benimsedikleri pozisyon tarafından belirlenir. Önce hangisi gelir; sosyal düzen mi, siyasî düzen mi? Hangisi hangisini belirlemelidir; sosyal düzen siyasî düzeni mi, siyasî düzen sosyal düzeni mi? Anayasacılık siyasî düzenin öncesine ve üstüne sosyal düzeni yerleştirme çabasının ürünüdür. Bunun hukukî karşılığı, doğal hukukun pozitif hukuku; felsefî karşılığı, doğal hakların siyasî hakları önceliğidir. Bu böyleyse, o zaman şunu söylemek yanlış olmaz: Anayasacılık siyasî düzenin, yani devletin sınırlı olmasını isteyen fikir geleneği içinde doğdu, gelişti ve esas itibarıyla onun tarafından savunulmaktadır. Başka bir deyişle, anayasacılığa bağlı kalmak ve anayasal yönetim geleneğine uygun bir anayasa yapmak, sınırsız (ve sorumsuz) devlete karşı sınırlı (ve sorumlu) devleti savunmak demektir. Neyle sınırlı, neye karşı sorumlu? Sosyal düzenle, sosyal düzenin kurallarıyla, birey hak ve özgürlükleriyle sınırlı ve bireylere karşı sorumlu. Modern siyasî terminolojide bu niteliklere sahip bir siyasî yapıyı (polity) demokrasiyle özdeşleştiriyoruz ama onun hem tarihi modern demokrasinin tarihinden eski hem de demokrasiye sığmayan tarafları var. Yine bir başka tartışma konusu...

Artık adını koymak gerekirse, anayasacılık liberal düşünce geleneğinin ürünüdür. Bir siyasî teori, anayasacılıktan uzaklaştıkça liberal düşüncenin, liberal düşünceden uzaklaştıkça anayasacılığın tersine dönüşür. Devletin sınırlanmasını istemeyen hiçbir teori anayasacılığı savunamaz ve anayasal yönetim geleneğine bağlı bir siyasî yönetim biçimine (liberal demokrasi, anayasal demokrasi, anayasal monarşi) yol veremez, buna uygun bir anayasa hazırlanmasında anlamlı ve faydalı bir rol üstlenemez. Anayasacılık geleneğine aykırı, yani devletin sınırlanmasını istemeyen siyasî felsefeleri, teferruatı bir

tarafa itip, iki ana grupta toplayabiliriz: Otoriteryen teoriler ve totaliteryen teoriler.

Otoriteryenizm bir teori olmaktan çok fiilî bir durum. Otoriteryen siyasî felsefe, iktidar sahibinin, kendini toplumun velinimeti olarak görmesine yol açar. O, kendisinin toplum için iyi olanı bildiğine inanır. Yeni bir insan ve yeni bir toplum yaratmak gibi insanın boyunu aşan muhteris hedeflerin peşinden koşmamakla ve sosyal düzeni tamamen yenilemeye kalkışmamakla beraber, iktidarının sınırlanmasını sevmez. Bu bir zamanlar tüm Latin Amerika'da egemen olan, şimdilerdeyse daha ziyade Ortadoğu'da hüküm süren bir siyasî felsefe. Dini renkli olanı da var, seküler görüneni de...

Totaliteryenizm anayasacılığın (ve dolayısıyla liberal düşüncenin) zıddıdır. Hep dendiği gibi, bir teori, eğer liberal değilse ve liberal ilkeleri peşinen ve toptan reddediyorsa, totaliterdir. Aynı şey siyasî sistemler için de doğrudur. Totaliteryen sistemler otoriteryenizmi çok aşan, muhteris ve imkânsız idealerin meftunudur. Ortodoks sosyalizm, nasyonal sosyalizm (Nazizm), faşizm ve dinî totaliterizmin fikir heybesi ve pratik tarihi bunun örnekleriyle doludur. Aralarındaki renk farklılıkları bir yana bırakılarak incelendiğinde bütün totaliter sistemlerin şu ortak özellikleri karşımıza çıkmaktadır: Devleti insanların ve insan toplumlarının aracı olmaktan çıkarıp, insanları ve toplumları devletin aracı yapmak; toplumun sosyal düzeninin yerine devletin siyasal düzenini yerleştirmeye çalışmak; insan hak ve özgürlüklerini tanımamak, kâğıt üzerinde tanınırsa da fiilen kullandırtmamak; toplumun devletin öncülüğünde ulaşması gereken bir amacı olduğu fikrini insanlar arasında yaymak; toplumdaki amaç ve değer çokluğunu ve çoğulculuğunu budamak; toplumdaki adâlet duygu ve pratiğinin yerine siyasî olarak belirlenmiş olan (ve ironik bir şekilde çoğu zaman "sosyal adâlet" olarak adlandırılan) bir adâlet his ve uygulamasını yerleştirmeye çalışmak; devleti kutsallaştırmak, devlet idarecilerini ise putlaştırmak ve insanlar tarafından adeta yeryüzü Tanrıları gibi görülmelerini sağlamak.

Burada sıralanan özelliklere sahip otoriter ve totaliter siyasî felsefelerin demokratik bir anayasa yapılmasına rehberlik etmesi imkânsız. Demokratik bir anayasa hazırlamak ancak liberal ilkelerin rehberliğinde çıkılabilecek bir yolculuktur. Bu gerçeği dile getirmek adâletin, ahlâkın ve gerçeğe saygının gereğidir...